

PLANIRANJE ZAŠTIĆENOG TURISTIČKOG PROSTORA: STUDIJA SLUČAJA SELO DOJKINCI, STARA PLANINA

Emilija Dostović¹, Sanja Pavlović¹

Apstrakt: Turizam ima potencijal da promeni socio-ekonomski život zajednice. Dojkinci na Staroj planini, jedno je od sela sa najbržim razvojem turizma u poslednjih nekoliko godina u Pirotskom okrugu. Sa jedne strane, starosedeoci uživaju u koristima od razvoja turizma, sa druge strane on stvara negativne eksterne efekte zbog povećanja turističkog prometa, koji izaziva saturaciju prostora. U cilju istraživanja promena koje se dešavaju u ovom selu pod uticajem turizma, primarni podaci su prikupljeni od četiri grupe aktera. Promene su analizirane pomoću modela integrisanog turizma. Osnovni cilj istraživanja je utvrditi da li obim tražnje utiče na promenu prirodnih resursa. Rezultati pokazuju da turizam menja društveni i privredni život, naročito u depopulacionim regionima, gde je jedna od šansi za ekonomski oporavak. Lokalna uprava treba da što više uključuje starosedeoce u razvojne odluke lokalne zajednice. Studija takođe daje predlog lokalnoj upravi za buduće strategije razvoja, kako bi se uklonili ključni nedostaci trenutnog stanja turizma, a njegovo planiranje uskladilo sa aktuelnim normama.

Ključne reči: integrisani ruralni turizam, održivi turizam, zaštita prostora, Dojkinci, Stara planina

PLANNING OF A PROTECTED TOURIST AREA: CASE STUDY DOJKINCI VILLAGE, STARA PLANINA

Abstract: Tourism has the potential to change the socio-economic life of a community. Dojkinci on Stara planina is one of the villages with the fastest development of tourism in the last few years in the Pirot district. At one side, the natives enjoy the benefits of tourism development, on the other it creates negative external effects due to the increase in tourist traffic, which causes the saturation of space. In order to investigate the changes taking place in this village under the influence of tourism, primary data were collected from four groups of actors. The changes were analyzed using the integrated tourism model. The goal of this research is to determine whether the volume of demand affects the change in natural resources. The results show that tourism is an essential factor that changes social and economic life, especially in depopulated regions, where it is one of the chances for economic recovery. The local administration should encourage and include the indigenous people as much as possible in the development decisions of the local community. The study also makes a proposal to the local administration for future development strategies, in order to eliminate the key shortcomings of the current state of tourism, and to harmonize its planning with current norms.

Key words: integrated rural tourism, sustainable tourism, space protection, Dojkinci, Stara planina

¹ Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, Studentski trg 3/3,
Beograd, emadostovic@gmail.com; sanja.pavlovic@gef.bg.ac.rs

UVOD

Ocenjujući efekte turizma korisnim, mnoge vlade teže da podstaknu turistički razvoj u čitavoj zemlji. Traže se alternativni pristupi kako bi se podržali opadajući prihodi iz tradicionalnih izvora. Diverzifikacijom privredne delatnosti, povećanjem učešća uslužnog sektora, stvara se mogućnost razvijanja tercijarnih delatnosti (OECD, 1995; CEC, 1996; EUROPA, 2003; MacDonald & Jolliffe, 2003; Master plan for the Sustainable Development of Rural Tourism in Serbia, 2011; Jovičić, 2016). Prezasićenje urbanim načinom života usled urbanizacije i globalizacije dovelo je do toga da savremeni turista teži ka perifernim područjima, bilo da su to priobalne, planinske ili seoske destinacije. U suprotnosti sa ovim, sve više i više seoskog stanovništva se seli u gradove kako bi pronašli posao, bolju edukaciju, medicinske usluge, napuštajući kuće, zemlju i ostavljajući sela (Hall et al., 2004; Gao & Wu, 2017; Su et al., 2019; Wang & Yotsumoto, 2019; Kaptan Ayhan et al., 2020). Zakonom o ministarstvima, usvojenom 26. oktobra 2020. godine, prvi put u istoriji Srbije, ustanovljeno je Ministarstvo zaštite sela, kada je i predstavljen Nacionalni program za preporod sela Srbije, kako bi se zaustavilo propadanje i podstaklo oživljavanje srpskog sela. Neke od novih predloženih mera obuhvataju: formiranje državnog Fonda za razvoj seoske infrastrukture, posebne finansijske podsticaje za mlade bračne parove, žene i decu koji žive na selu, ustupanje zemljišta u državnom vlasništvu do 50 ha na besplatno korišćenje mladim bračnim parovima, dodela kuća, smanjenje stope poreza i niz drugih mera, kako bi program i plan sprovedli do 2025. godine (<https://mbs.gov.rs/>). Prema Eurostat urbano-ruralnoj klasifikaciji, seoske oblasti u Srbiji zauzimaju 80% teritorije, sa 63% ukupnog stanovništva koje živi u seoskim oblastima (Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije, 2014).

Jovičić (2016) naglašava da se turizmu mora pristupati na planski i organizovan način, uz upotrebu adekvatnih instrumenata upravljanja kako bi se javili pozitivni socio-kulturni efekti turizma. Negativna strana socio-kulturnih uticaja turizma dolazi do izražaja u nerazvijenim sredinama, u kojima se kroz intenzivan razvoj turizma želi postići osetan rast privrede u relativno kratkom vremenskom periodu. Veliki promet iritira lokalno stanovništvo, turisti su sve manje zainteresovani za autentične vrednosti kulturne baštine i okreću se njenim komercijalnim formama. Ključni faktor za održivi razvoj destinacije je uključivanje zainteresovanih aktera (lokalno stanovništvo, lokalna samouprava, turističke organizacije i agencije, preduzetnici, turisti itd.), koji imaju različite percepcije o razvoju turizma.

Strategija razvoja poljoprivrede i sela Republike Srbije (2014–2024) predviđa razvoj seoskog turizma. Unapređenje kvaliteta života seoskog stanovništva podstićaće se podrškom uređenja i obnavljanja seoske sredine, očuvanjem kulturnog nasleđa i prirodnog bogatstva kroz projekte zaštite, očuvanja i promociju lokalne arhitekture, pejzaža i drugih kulturnih i prirodnih vrednosti. Traže se alternativni modeli, kao što su održivi turizam i integrisani ruralni turizam, koji pružaju višestruku dobit za zajednice.

MATERIJAL I METODE

U ovom radu korišćen je model IRT (integrisani ruralni turizam), razvijen u projektu SPRITE, kao operativni alat za procenu vrednosti turizma u ruralnoj oblasti i promene koje se dešavaju tokom vremena. Teorijska osnova razvijena je kroz niz istraživanja sprovedenih pod nazivom Podrška i promocija kao integrisani turizam u evropskim ruralnim regionima koji zaostaju (SPRITE). Ovaj projekat sproveden je u šest zemalja: Češka, Francuska, Grčka, Irska, Španija i Ujedinjeno Kraljevstvo. Namera projekta je bila da integriše turizam u zaostalim ruralnim područjima, kako bi se unapredio održiv ekonomski potencijal, što zahteva udruživanje i zajednički rad aktera. Projekat se poziva na definiciju održivosti World Commission on Environment and Development of 1987, koja se odnosi na zadovoljavanje potreba sadašnje generacije, ne ugrožavajući resurse za potrebe budućih generacija (Jenkins & Oliver, 2001; Crouch & McCabe, 2003; Jenkins & Oliver, 2004; Cark & Chabrel, 2007; Saxena et al., 2007; Cawley & Gillmor, 2008; Barcus, 2013).

Tabela broj 1. Elementi integrisanog ruralnog turizma

element	opis
Mreže	Formalne i neformalne veze/saradnje kompanija, institucija i pojedinaca (udruženja, podrška lokalne samouprave, države, nevladinih organizacija, stranih investicija)
Obim	Stav ispitanika o turističkim resursima, obim i uticaj turističkih aktivnosti u odnosu na postojeću ekonomsku, društvenu i resursnu bazu
Endogenost	Zadržavanje maksimalnog iznosa profita u lokalnom prostoru uz korišćenje resursa. Odnos između lokaliteta i njegovog šireg okruženja.
Održivost	Povezan sa pojmom održivog razvoja (misli se na stepen u kome turizam ne šteti, a može da poboljša ekološke resurse područja)
Ugrađenost	Naglašava važnost odnosa i mreža. Odnos između turističkih resursa i aktivnosti, lokalne kulture, tradicije i identiteta (npr. proizvodi koriste lokalne brendove ili etikete).
Komplementarnost	Razvoj turizma sa tradicionalnom proizvodnom delatnošću i zajedničko korišćenje resursa od strane stanovnika i turista
Oснаživanje	Jačanje samopouzdanja i samopoštovanja pojedinca, razmatranje interesa svih aktera, jačanje njihovih kapaciteta da bi učestvovali u administraciji, nadzorima i odlukama u vezi sa turizmom

Izvor: Jenkins & Oliver, 2004

IRT se oslanja na koncepte alternativnog razvoja, znači uključivanje zainteresovanih strana i zasniva se na fizičkim, ekonomskim, društvenim i kulturnim resursima. Primenjen je u akademskim studijama koje su imale kvalitativni pristup, uglavnom koristeći poluotvorene intervjue. Izazovi sa kojima se suočava IRT su uglavnom metodološke prirode, ne postoje empirijski utvrđene skale koje su jednoglasno prihvaćene za merenje predloženih varijabli (Marzo-Navarro et al., 2016).

Podaci za istraživanje prikupljeni su u selu Dojkinci, u jugozapadnom delu Stare planine, u kotlini koja se pruža pravcem severozapad-jugoistok. Naselje se nalazi na nadmorskoj visini od 800 m, od Pirota je udaljeno 37 km i poslednje je na putu za Srednji Visok. Selo je presečeno tokom Dojkinačke reke. Zahvata površinu preko 76 km², i izuzev jugoistočne, sa svih strana je okruženo planinskim masivima (Petrović, 1997). Selo Dojkinci je postalo popularna ruralna destinacija tokom poslednjih deset godina. Danas privlači turiste najviše iz obližnjih gradova Pirota, Dimitrovgrada i Niša. Uz jedinstvene i dobro očuvane prirodne resurse turizam se postepeno razvija. Terensko istraživanje je obavljeno u julu 2023. godine.

U istraživanju su učestvovali 4 grupe aktera: 1. seoski odbor (4 ispitanika); 2. autohtono/lokalno stanovništvo (5 ispitanika); 3. turisti (5 ispitanika); 4. zaposleni u turizmu (4 ispitanika). Polustrukturiranim intervjuisanjem svakog od zainteresovanih aktera utvrđeni su stavovi o sedam elemenata turističke integracije opisanih u tabeli 1. Zaposleni u turizmu su ispitani ne samo o poslovanju, već i o umrežavanju, lokalno stanovništvo, između ostalog, o stepenu kontrole nad resursima, o tome kako turizam dopunjuje druge aspekte života. Turisti su izneli mišljenje o ekološkim efektima turizma, kao i o njihovim ličnim iskustvima.

REZULTATI I DISKUSIJA

Percepcijom efekata turizma koju imaju sve četiri zainteresovane strane, kao i njihovi kritički stavovi o promenama koje se dešavaju, dobijen je opšti pregled gde i kako je došlo do integracije u svim dimenzijama.

Umrežavanje je jedna od glavnih promena u poslednjih nekoliko godina. U Savremenoj strategiji za ruralni razvoj (2014–2024) naglašava se važnost zajednice i moć odlučivanja odozdo prema gore, prilagođavanje globalnih ciljeva nižim nivoima planiranja, što se posmatra kao lokalizacija ciljeva održivog razvoja. Kroz inicijative za samopomoć i samopouzdanje, veštine i resursi lokalnih zajednica se mobilisu u aktivnostima planiranja, smanjujući ekonomsko opterećenje lokalnih samouprava (Ćurčić et al., 2021). Jedinice lokalne samouprave su direktno odgovorne za sprovođenje ciljeva održivog razvoja, u skladu sa obavezama nacionalnih vlada. Oko 65% ciljeva iz Agende 2030 se ne može realizovati bez doprinosa regionalnih i lokalnih vlasti. Podrška lokalne samouprave postoji. Država je u poslednjih nekoliko godina davala subvencije, pa je počela rekonstrukcija smeštajnih kapaciteta, što je doprinelo povećanju broja turista (pirot.org.rs). Seoski odbor učestvuje u organizovanju društvenih događaja, u okupljanju udruženja, u promociji turističkih aktivnosti. Formiranjem saveza mesnih zajednica, stvorene su mreže koje imaju za cilj povećanje integracije, a samim tim i rast turizma. Finansiranjem i podrškom lokalne samouprave poboljšana je izgled sela, što je lokalno stanovništvo ocenilo kao veoma pozitivno. Turisti su najmanje svesni bilo kakvih promena u umrežavanju. Jedan od turista je dao komentar: „Kao turista, voleo bih da ima turističkih vodiča, koji će interpretirati istoriju, zanimljive činjenice, kao i edukativni sadržaj. Infrastrukturni objekti nisu na zadovoljavajućem nivou. U selu ne postoji ni jedan objekat koji će pružati zanimljiv sadržaj turistima kako bi upotpunio turistički sadržaj.“ Lokalno stanovništvo primećuje malo poboljšanja u umrežavanju. Jedan od meštana kaže da je nedovoljno investicija u naselju. Zaposleni u turizmu ističu da podrška lokalne samouprave postoji, preko turističke organizacije grada Pirota „omogućeno nam je da po zakonu od 2019. godine, iako poslujemo kao samostalna fizička lica, imamo u svakom trenutku podršku u vidu pružanja informacija i svim nejasnoćama koje imamo u okviru svog poslovanja.“ Umrežavanje i partnerstvo kao sredstvo za poboljšanje upravljanja je prisutno, ali nije prihvaćeno kao glavni izvor povećane integracije u turizmu.

Zaposleni u turizmu i turisti, a manjim delom lokalno stanovništvo, podržavaju rast turizma. *Skala* kao dimenzija IRT-a značajno je doprinela finansijskom poboljšanju zaposlenih u turizmu. Do poboljšanja obima turističkog prometa došlo je kroz nekoliko promena. Prirodne atrakcije su privukle najveći broj posetilaca: vodopad Tupavica, Kopenski vodopad, Tri Kladenca, vidikovci i vrhovi Stražna Čuka, Kopren, Tri Čuke, kraška uvala Ponor, strogi rezervat prirode Arbinje sa očuvanom šumom smrče. Zaposleni u turizmu navodi: „Broj trenutno kategorisanih objekata u selu Dojkinci je 14, bez planinarskog doma. Planinarski dom je registrovan kao prenoćište, što ne podleže kategorizaciji. Planinarski dom je otvoren 2016. godine. Broj poseta je povećan zahvaljujući dobroj promociji, uglavnom su to planinari, turisti koji traže iskustvo na otvorenom ili vikend turisti koji dolaze iz obližnjih gradova“. Lokalno stanovništvo je delimično zadovoljno rastućim obimom turizma. Jedan od lokalaca kaže: „Ovde je turizam nov, ne može se automobilima ići do vodopada i narušavati ekosistem.“ Seoski odbor smatra da se turizam mora proširiti na šire područje parka prirode Stara planina, kako ne bi došlo do opterećenja prostora. Predsednik mesne zajednice kaže da „naš cilj nije masovni turizam, već seoski ruralni održivi turizam, naša ciljna grupa su planinari, zatim dečiji kampovi koji se već manifestuju u planinarskom domu koji će uživati u netaknutim prirodnim pejzažima“.

Endogenost je postignuta na više načina. Promocija turističkih potencijala usmerena je na nasleđe, bogatstvo prirodnih resursa, lokalnih zanata i umetnosti. Upotreba lokalnih

resursa spojena je sa stvaranjem mreža kako bi se ti resursi pojedinačno ili zajedno približili posetiocima. Pirot je jedan od retkih gradova u Srbiji koji poseduje lokalne brendove, a to su pirotski ćilim, pirotski kačkavalj i peglana kobasica, kao i grnčarija. Njihova vrednost je upravo u autentičnosti i autohtonosti. Razvoj turizma je jasno postavljen u lokalni okvir i nastoji da istakne okruženje i atribute zajednice. U centru sela izgrađen je dom kulture 1977. godine. Danas se on koristi kao objekat u kome se održavaju manifestacije i sastanci mesne zajednice. Uz pomoć nevladinih organizacija i seoskog odbora je renoviran, sa elementima pirotskog ćilimarstva i autentičnim slikama ovoga kraja. Predstavlja važan infrastrukturni objekat u kome se starosedeoci druže, a turisti uživaju u razgledanju unutrašnjosti doma. Zaposleni u turizmu i lokalno stanovništvo tradicionalne lokalne proizvode prodaju turistima, kao pojedinci, ali su izrazili želju da oforme zadruga koje bi na tržištu plasirale organske proizvode: borovnice, pečurke, med, sir, gde bi se lokalnim proizvođačima hrane pomoglo da podignu svoju konkurentnost. Samo uz pomoć udruživanja bi mogli da svoje proizvode plasiraju na širem tržištu. Selo Dojkinci poznato je po dobrom krompiru, pa samim tim se održava manifestacija Krompirijada tokom septembra. Manifestacije koje se održavaju tokom letnjeg perioda doprinose da selo oživi, dvostruko se poveća broj turista.

Dve grupe aktera – lokalno stanovništvo i seoski odbor su bili zabrinuti zbog obima saobraćaja, gužve, smeća, degradacije životne sredine. Jedan od meštana kaže da lokalni odbor i svi koji učestvuju u razvoju se trude da turizam bude *održiv*. Međutim, problem predstavljaju turisti koji ne mareći za prirodne lepote ostavljaju za sobom otpad i na taj način ne razmišljaju o šteti koju prave. Seoski odbor je došao do nekih rešenja kao što su, na primer uvođenje kontejnera za otpad, organizovali su volonterske akcije čišćenja kako bi sanirali posledice rastućeg obima turizma i smanjili ekološku štetu. Partnerstvo i integrisanost doprinose očuvanju ekosistema. Jedan od projekata za čistu energiju u 2023. godini je postavljanje solarnih panela na domu kulture, gde će se deo proizvedene energije prodavati i od tog prihoda uložiti sredstva u neke od narednih projekata, kako bi se nastavio održivi razvoj. U praksi, ispitanici imaju širok pogled na održivost, pa samim tim su nalazili dokaze o tome u različitim aktivnostima turista. Pored planinarenja, neki od njih su predlagali biciklizam, šetnju do obližnjih vidikovaca, upoznavanje sa lekovitim biljem. Iako Stara planina obiluje pijaćom vodom, lokalno stanovništvo iskazuje zabrinutost da u letnjem periodu može doći do zagušenja, zbog povećanog broja turista.

Kada je reč o *ugrađenosti*, sve četiri grupe aktera su naglasile kako turizam u ruralnom području koristi lokalne resurse za promociju i marketing. Naglašavanje lokalnog je marketinška taktika i način kako da privuku turiste u ovo područje. Lokalno stanovništvo je povezivalo ugrađenost sa osnaživanjem. Turističke aktivnosti kao što su planinarenje, razgovor sa lokalnim stanovništvom, branje lekovitog bilja, vožnja kvadovima, probanje lokalne hrane, uživanje u manifestacijama, omogućavaju turistima da iskuse kulturu ovog područja i da jačaju lokalni osećaj ovog mesta. Turizam se polako ukorenjava u lokalnim mrežama i prioritetima.

Visoko vrednovana od strane zaposlenih u turizmu je *komplementarnost*. Načini na koji ovaj element pomaže razvoj turizma i obogaćuje lokalnu zajednicu su: manifestacije, nova radna mesta i prihodi, lokalna reputacija prirodnih lepota se širi na Visok, omogućuje lokalnim proizvođačima prodaju proizvoda i tako doprinosi ekonomskom poboljšanju. Turizam se odvija uz tradicionalnu poljoprivredu, pa komplementarnost dovodi do povećanja partnerstva, novi izvori prihoda se inkorporiraju kao dopune, a ne kao zamena za postojeće aktivnosti. Jedan od meštana kaže: „Najveći problem je nedostatak radne snage, svi mladi su otišli u grad, nekada je na ovom prostoru bilo razvijeno stočarstvo, međutim danas situacija je mnogo drugačija.“ Jedan od turista naglašava da „turizam se ne odvija uz stare zanate, bilo bi jako interesantno kada bi na licu mesta mogli da vidimo sam način proizvodnje.“

Planiranje zaštićenog turističkog prostora: studija slučaja selo Dojkinci, Stara planina

Među grupama aktera vladala je jednoglasnost prilikom poboljšanja *osnaživanja*. Jedna od tri najveće oblasti poboljšanja je upravo osnaživanje. Osnaživanje lokalnog stanovništva je veoma važno za postizanje efektivnog i održivog razvoja, jer moć odluka i akcija potiče od stanovnika. Primeri osnažujućih efekata ruralnog turizma uključuju sledeće:

1. Razvijanje manifestacije „Darovi netaknute prirode“, zatim filmsko-muzički program „veče Stare planine“, koji omogućavaju lokalnom stanovništvu da oživi lokalnu tradiciju, ne samo za lokalnu već i novu publiku, kao i prodaju lokalnih proizvoda.
2. Rast lokalnih turističkih grupa „Orlov let“ i „Zov Stare planine“ koje podižu svest i samopoštovanje, na taj način što dovode turiste u ranije malo posećeno područje.
3. Planinarenje, gde se lokalno stanovništvo uključuje kao lokalni vodiči i na taj način osiguravaju da ekonomski prinosi koriste lokalnom stanovništvu.
4. Ultra trail Stara planina, skajraning takmičenje na Staroj planini nezaobilazan je događaj u planinarskom trčanju, koji svake godine privlači učesnike iz svih delova sveta, dok istovremeno promovise potencijale ove netaknute planine u oblasti avanturizma, sporta i aktivnog odmora.

Lokalno stanovništvo donosi odluke putem seoskog odbora, gde se, u zavisnosti od potreba, organizuju sastanci na nivou mesne zajednice. Zaposleni u turizmu naglašavaju da su potrebni edukatori iz oblasti turizma i da bi voleli da se to promeni u narednom periodu. Turisti naglašavaju da bi voleli više manifestacija posvećenih nasleđu, gde će oživeti lokalnu tradiciju, na primer ćilimarstvo.

ZAKLJUČAK

U radu je fokus stavljen na sredstva pomoću kojih se može meriti integrisanost ruralnog turizma, gde, zašto i za koga je integracija bila brža ili sporija od uobičajne. Meren je stepen integracije korišćenjem percepcije aktera o relevantnim promenama za svih sedam elemenata. Na osnovu istraživanja, promene su vidljive. Dok su zaposleni u turizmu, kao i turisti, pokazali veći stepen zadovoljstva, lokalno stanovništvo kao i seoski odbor izražavaju zabrinutost zbog sve većeg obima turizma. Ispitivanja pokazuju da najveći broj turista čine planinari, deca i sportisti u kampu, kao i vikend turisti. Kako turizam nije masovnog karaktera, prirodni resursi ne podležu promenama. Element osnaživanja dobija najveću podršku svih aktera, i ima za cilj da približi ideju lokalnom stanovništvu da razvoj i napredak zavisi isključivo od učešća zajednice, da akcija i dobar dijalog vode ka ostvarenju zajedničkih ciljeva. Jedna dobro osmišljena aktivnost koristi različitim akterima da mogu da unaprede više elemenata integracije. Ograničavajući faktori istraživanja su nedovoljna informisanost turista i mali broj ispitanika. Izazovi sa kojima se suočava IRT su uglavnom metodološke prirode, ne postoje empirijski utvrđene skale koje su jednoglasno prihvaćene za merenje predloženih varijabli. Generalni zaključak je da je turizam danas bolje integrisan nego pre deset godina. Istraživanja treba da budu u kontinuitetu, treba podizati svest o održivom razvoju turizma, organizovati edukacije na temu turizma, infrastrukturnu pomoć, planiranje zajedničkih aktivnosti, kao i planiranje prostora u cilju podrške i promocije turizma. Ispitani akteri se slažu u tome da Dojkinci predstavljaju „poslednju oazu netaknute prirode u zemlji“. To je motiv više da turizam treba razvijati na održiv način.

LITERATURA

Barcus, H. (2013) Sustainable development or integrated rural tourism? Considering the overlap in rural development strategies. *Journal of Rural and Community Development*, 8(3), 127-143.

- Cawley, M. & Gillmor, A. D. (2008). Integrated rural tourism: Concepts and Practice. *Annals of Tourism Research*, 35(2), 316-337.
- Clark, G. & Chabrel, M. (2007). Measuring Integrated Rural Tourism. *Tourism Geographies*, 9, 371-386.
- CEC (1996). The Cork Declaration: A Living Countryside, European Conference on Rural Development, Cork. Preuzeto 16. avgusta 2023, sa http://www.aughty.org/pdf/cork_declar.pdf
- Crouch, D. & McCabe, S. (2003). Culture, Consumption and Ecotourism Policies. In: Fennell, D. & Dowling, R. (eds.) (2003). *Ecotourism Policy and Planning* (pp. 77-98). Wallingford: CABI.
- Ćurčić, N., Mirković-Svitlica, A., Brankov, J., Bjeljac, Ž., Pavlović, S., Jandžiković, B. (2021). The Role of Rural Tourism in Strengthening the Sustainability of Rural Areas: The Case of Zlakusa Village. *Sustainability*, 13, 6747. <https://doi.org/10.3390/su13126747>
- Jovičić, D. (2016). Menadžment i politika turističkih destinacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet.
- EUROPA (2003). Press Release. Conclusions of the Second European Conference on Rural Development in Salzburg. Preuzeto 17. avgusta 2023., sa <http://europa.eu.int/comm/agriculture/events/Salzburg>.
- Gao, J. & Wu, B. (2017). Revitalizing traditional villages through rural tourism: A case study of Yuanjia Village, Shaanxi Province, China. *Tourism Management*, 63, 223-233.
- Hall, D., Mitchell, M. & Roberts, L. (eds.) (2004). *New Directions in Rural Tourism*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315248097>
- Jenkins, T. & Oliver, T. (2001). Integrated tourism: a conceptual framework. SPRITE Working Paper 1. Aberystwyth: University of Wales.
- Jenkins, T. & Oliver, T. (2004). Conceptualizing integrated tourism in Europe's marginal rural regions. In Byron, R., Hansen, J.C. & Jenkins, T. (eds.) (2004). *Regional development on the north Atlantic margin* (pp. 61-86). Ashgate.
- Kaptan Ayhana, Ç., Cengiz Tasli, T., Özkökb, F. & Tatlic, H. (2020). Land use suitability analysis of rural tourism activities: Yenice, Turkey. *Tourism Management*, 76, 103949.
- MacDonald, R. & Jolliffe, L. (2003). Cultural Rural Tourism: Evidence from Canada. *Annals of Tourism Research*, 30, 307-322.
- Marzo-Navarro, M., Pedraja-Iglesias, M. & Vinzón, L. (2016). Development and validation of the measurement instruments of the determinant elements of integrated rural tourism. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 40(4), 476-496. DOI:10.1177/1096348013503998
- Petrović, M. (1997). Dojkinci. Biblioteka „Hronika sela“ 55. Beograd: SANU.
- Ministarstvo za brigu o selu, preuzeto 28. jula 2023., sa <https://mbs.gov.rs/>
- OECD (1995). Niche Markets as a Rural Development Strategy. Pristupljeno 30. jula 2023., sa https://openlibrary.org/books/OL585655M/Niche_markets_and_rural_development
- Plan razvoja grada Pirota 2021-2028, preuzeto 28. jula 2023., sa pirot.org.rs
- Saxena, G., Clark, G., Oliver, T. & Ilbery, B. (2007). Conceptualizing integrated rural tourism. *Tourism Geographies*, 9, 347-370.

Planiranje zaštićenog turističkog prostora: studija slučaja selo Dojkinci, Stara planina

Strategija Poljoprivrede i Ruralnog Razvoja Republike Srbije za Period 2014–2024 [Agricultural An Rural Development Strategy of the Republic of Serbia 2014–2024]; Ministry of Agriculture and Environmental Protection: Belgrade, Serbia, 2014; preuzeto 4. avgusta 2023, sa <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2014/85/>

Su, M.M., Wall, G., Wang,Y. & Jin, M. (2019). Livelihood sustainability in a rural tourism destination - Hetu Town, Anhui Province, China. *Tourism Management*, 71, 272-281.

Statistical Office of the Republic of Serbia. Opštine i Regioni u Republici Srbiji [Municipalities and Regions in the Republic of Serbia] (2014); preuzeto 4. avgusta 2023., sa <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/>

UN Master Plan Održivog Razvoja Ruralnog Turizma u Srbiji Master plan for the Sustainable Development of Rural Tourism in Serbia] (2011); UN Joint Programme "Sustainable Tourism for Rural Development", preuzeto 5. avgusta 2023., sa <https://kreativnacarolija.files.wordpress.com/2012/02/master-plan-ruralnog-turizma.pdf>

Wang, L. & Yotsumoto,Y. (2019) Conflict in tourism development in rural China. *Tourism Management*, 70, 188-200.

World Tourism Organization (2001), *Global Code of Ethics for Tourism* (Madrid: World Tourism Organization), preuzeto 6. avgusta 2023, sa <https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism>